

УДК [94 (497.7=161.2-054. 72) : 271. 4-46 УГКЦ] “19 / 20”

## ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НАД УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ У БОСНІІ ТА ГЕРЦЕГОВИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Степан КАЧАРАБА

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Греко-католицьке духовенство внесло значний вклад у організацію релігійного життя українців Боснії та Герцеговини. Ним розбудовано церковну інфраструктуру, закладено основи функціонування рідного шкільництва та громадського життя переселенців. Його подвижницька праця значною мірою сприяла збереженню національної самобутності українців на Балканах.

*Ключові слова:* Боснія і Герцеговина, українці, еміграція, духовенство, школа.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. окремим сегментом у душпастирській діяльності греко-католицької Церкви в Галичині була еміграція. За підрахунками дослідників, у зазначений період, до США, Канади, Бразилії та Аргентини емігрувало майже 500 тис. галицьких українців<sup>1</sup>. Окрім переселення за океан значних масштабів набрав еміграційний рух до європейських країн, зокрема Німеччини та Боснії і Герцеговини. Остання, була єдиним напрямом еміграції, який заохочував уряд Австро-Угорщини. Ці території австрійська влада намагалася остаточно закріпити у межах імперії після Берлінського конгресу 1878 р., що засвідчували як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні заходи. Зокрема, законом від 22 лютого 1880 р. прийнятим Державною Радою монархії, були визначені основи управління Боснією і Герцеговиною. Згідно з ним, найвища влада над окупованими провінціями доручалася австро-угорському міністерству фінансів, яке впродовж 1882–1903 рр. очолював Беньямін фон Каллай<sup>2</sup>. Центральне управління на місці складалося з чотирьох відділень: адміністративного, фінансового, судового і будівельного<sup>3</sup>. У 1880 р. фінансовим відділенням був виданий циркуляр про колонізацію Боснії і Герцеговини. У ньому зокрема, передбачалося, що кожна родина отримає відповідно до кількості

<sup>1</sup> Див: Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. / С. Качараба, М. Рожик. Львів, 1995. 126 с.

<sup>2</sup> Сирота Р. Питання історії Боснії і Герцеговини ХVІІІ – початку ХХ століть у сучасній англо-американській історіографії / Р. Сирота // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 175.

<sup>3</sup> Харузин А. Босния-Герцеговина. Очерки оккупационной провинции Австро-Венгрии / А. Харузин. Санкт-Петербург, 1901. С. 97.

робочої сили, певну площу землі під обробіток, на сінокоси, будівництво хати, а у разі потреби – під пасовище. “Що стосується сплати податків, то тільки через 10 років від початку колонізації прибутковий податок буде нараховуватися від суми 3000 піастрів”<sup>4</sup>.

Незважаючи на доволі привабливі умови колонізації, у перше десятиріччя після публікації згаданого циркуляру з Галичини мали місце лише поодинокі випадки еміграції до Боснії і то переважно не селянських родин, а службовців. Перші ж українські селяни прибули сюди 1890 р.<sup>5</sup> Поступово еміграційний рух, став набирати масового характеру. Так, у 1895 р. тільки із Золочівського повіту до Боснії переселилося 2140 осіб<sup>6</sup>. Еміграційне напруження досягнуло найвищого піднесення 1898 р. З цього приводу галицький священик Йосиф Гродський писав: “1898 р. місто Прнявор в Босні, де є староство, заповнилося нараз нашими людьми мов би там був який відпуст або ярмарок. Коли так нарід з’їхався до того міста, що зрештою навіть не виглядає на місто, а є поганою турецькою дірою, в якій тоді не було навіть одного готелю, то де стояла яка турецька халабуда, підперта зі всіх боків колами, була завалена нашими людьми як оселедцями”<sup>7</sup>. У наступні роки еміграція у Боснію та Герцеговину стала носити характер “еміграційної гарячки”. Особливо масовими були виїзди селян з Городенківського, Тлумацького, Бучацького, Тернопільського повітів<sup>8</sup>. Згодом еміграція перекинулася на такі повіти, як Самбірський і Дрогобицький<sup>9</sup>.

Загалом, еміграція галицьких селян до Боснії та Герцеговини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. привела до створення у цьому краї значних українських поселень. Найбільші серед них – Дуброва (265 родин), Дев’ятин (150 родин), Дитляк (40 родин), Камениця (46 родин), Козара (70 родин), Гайова (36 родин), Ціленець (28 родин), Раковац Горішній (60 родин) та інші<sup>10</sup>. У вказаних осередках, як засвідчують архівні матеріали, проживало понад 10 тис. українців<sup>11</sup>. Однак, “[...] були се бідні темні анальфабети, одні з якимсь грошем, а інші без них; всі надіялися даром землі “царовини”, чекали роками на ту “царовину”, терпіли, голод, нужду, мучила їх пропасниця, тай одні з розпуки пнячили, другі жебрали, інші жили буковим листем і пухли з голоду [...]”<sup>12</sup> – вказується у документах. Така ситуація значно перешкоджала плановому веденню душпастирської праці, оскільки окремо взята імміграційна громада не могла самотужки збудувати

<sup>4</sup> Харузин А. Боснія-Герцеговина. С. 97.

<sup>5</sup> Мизь Р. Українці Югославії напередодні значного ювілею / Р. Мизь // Нова думка. 1889. № 77. С. 10.

<sup>6</sup> Руслан. 1909. 17 жовтня.

<sup>7</sup> Гродский Й. Положенє Русинів у Босні / Й.Гродський. Львів, 2003. С. 22.

<sup>8</sup> Діло. 1901. 10 березня, 14 квітня.

<sup>9</sup> Tygodnik Samborsko-Drohobucki. 1905. 12 lutego.

<sup>10</sup> Руслан. 1909. 23 жовтня.

<sup>11</sup> Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 358 (Шептицький Андрей – граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви), оп. 2, спр. 99, с. 3.

<sup>12</sup> Семак В. На часі / В. Семак // Емігрант. 1913. липень і вересень.

церкву і утримувати священика. Ще однією перешкодою для душпастирства була значна віддаленість українських поселень одне від одного. Так, наприклад, відстань від Баня-Луки до с.Дуброва складала 35 км, а від Прнявора до с.Деветіна – 25 км<sup>13</sup>. Як наслідок, священики долали величезні відстані, щоб відбувати релігійні практики. З цього приводу, у одному з листів священика Андрія Абрагамовича до А.Шептицького відзначалося: “Безнастанно подорожую – з Камениці на Дев’ятину, з Дев’ятини на Хорвачани, звідтам на Бачву, а потому знов додому”<sup>14</sup>. До цього варто додати, що галицьке греко-католицьке духовенство, з огляду на вказані обставини, не виявляло жодної ініціативи до праці серед поселенців у Боснії та Герцеговині. З цього приводу, Й.Жук у листі до А.Шептицького відзначав: “Я вже писав до кількох священиків, котрі по моїй думці надавалися до Боснії, але одні звиняються, а другі не відписують навіть”<sup>15</sup>. За таких обставин, на початку 1900 р. Крижевацький єпископ Ю.Дрогобецький намагався залучити до душпастирства у Боснії отців-василіан. “Приїхало тоді двох священиків о.Онуфрій Бурдяк, ігумен Кристинополя і о.Пасивій Кисіль, директор печатні в Жовкві. [...] переступили вони боснійську границю і почали научати в Прняворі від 16/3 до 23/3. Нечуваний натовп людей був тоді коло Прнявора, бо так облягали наші люди Прнявор, як колись перед 30 роками під час війни російські війська Плевну”<sup>16</sup> – писав Й.Гродський. Однак, результат тижневої праці вказаних отців був мізерним. Як наслідок, у липні 1900 р. Ю.Дрогобецький, на прохання митрополита Андрея, призначив священиком боснійським українцем греко-католиком бачванського русина Андрія Сегеді (народився 1862р. у м.Шід, що у сучасній Воєводині), місцем осідку якому визначено м.Прнявор<sup>17</sup>. У свою чергу, на домагання Банялуцького римо-католицького єпископа Маріяна Марковича, Крайова влада у Сараєво виділила для його утримання щорічну субвенцію у 1000 форинтів<sup>18</sup>. Про А.Сегеді, як першого греко-католицького священика у Боснії, газета “Емігрант” писала: “Се був чоловік добрий, але не міг бути тим, чим повинен бути для переселенців; не знав вдачі руского чоловіка і не міг відчутти його потреб, а впрочім сам не мав доброї вимови з уродження, через що не міг науки голосити, а до того не розумів добре по-руски”<sup>19</sup>. Попри таку невітшну характеристику, А.Сегеді виявився талановитим організатором і ревним захисником боснійських українців. “Після трьох років голоду і холоду, без клаптика власної рілі та крівлі над бідними головами – діждалися наші люди царовини. Сталося се завдяки заходам якраз о. Андрея Сегеді, який зараз став поратися около того, щоби все таки випросити

<sup>13</sup> Головчук П. З життя українців Боснії // Нова думка, 2006, березень.

<sup>14</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 93, с. 1.

<sup>15</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 22.

<sup>16</sup> Гродський Й. Положене Русинів у Босні. Львів, 2003. С. 51.

<sup>17</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 664, оп. 1, спр. 49, с. 33.

<sup>18</sup> NATIONAL UKRAINIAN FESTIVAL 2009 - Geelong Victoria Australia: [http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL\\_UKRAINIAN\\_FESTIVAL.html](http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL_UKRAINIAN_FESTIVAL.html) (04.05.2010)

<sup>19</sup> Семак В. На часі // Емігрант. 1913. липень і вересень.

нашим людям якої такої землиці, хоча би навіть і ліса”<sup>20</sup> – вказується у літературі. Діяльність цього священика викликала сильне невдоволення сербів та поляків. Останні, навіть намагалися його фізично усунути. “Отсе хтось вліз на кривлю хати, і великою веретою заткав комин, маючи той темний замір, аби о.Андрей удушився димом... І певно, що був би сего доконав, коли б о.Сегеді був заснув, і щасте его, що не міг спати”<sup>21</sup> – засвідчують документи. Зрештою, А.Сегеді судилося закладати підвалини організованого релігійного життя українців у Боснії та Герцеговині. Його стараннями, 1900 р. засновано греко-католицькі парохії у м.Прняворі та у с.Деветіна (українці називали його Дев’ятина)<sup>22</sup>. До складу деветінської парохії ввійшли села: Хорвачани, Гаєви, Алексичі, Бошковиці. А.Сегеді у 1906 р. також заснував парохію у с.Стара Дуброва<sup>23</sup>. Характерно, що усі вказані парохії він сам обслуговував. У квітні 1909 р. владику Ю.Дрогобецький призначив йому на допомогу пресвітера Крижевацької єпархії Михайла Уйфалуші, котрий очолив парохію у Деветіні<sup>24</sup>. Однак, після заснування у липні 1909 р. в Боснії та Герцеговині греко-католицького генерального вікаріату, А.Сегеді та М.Уйфалуші відкликано з краю, а планованих 5 парохій мали очолити священики з Галичини. Призначений Папою Римським, генеральний вікарій Й.Жук власне і довершив організаційну розбудову релігійного життя українців у Боснії. Про його авторитет свідчить навіть те, що на прощальній вечері, влаштованій ним у французькому готелі у Львові, було присутньо 40 осіб. Серед них “[...] крилошани оо. Чапельський і Войнаровський, о. сов [ітник] Стефанович, а з світських др. Кость Левицький, др. Федак, Володимир Шухевич, др. Студинський, р [адник] Ревакович Тит”<sup>25</sup>. Проте, становище Й.Жука у Боснії було доволі складним, оскільки він став генеральним вікарієм Сараєвського архієпископа Й.Штадлера та римо-католицьких єпископів у Баня Луці та Мостарі<sup>26</sup>. Місцем осідку генерального вікаріату визначено м.Сараєво, а Крайове управління Боснії та Герцеговини виділяло на його утримання 15 тис. крон щорічної субвенції. Така ситуація викликала крайнє невдоволення української громади у столиці Боснії, яку в тому часі очолював президент Сенату при Верховному суді у Сараєво, доцент університету у Загребі, уродженець Рогатинщини Михайло Зобків. Останній вважав, що “[...] інституція генерального вікарія єсть цілком злишня, а за ті гроші лучше б креовати більше посад душпастирських і підпомагати будову церков”<sup>27</sup>. Більше того, коли Й. Жук прибув

<sup>20</sup> Гродський Й. Положене Русинів у Босні. С. 27–28.

<sup>21</sup> Там само. С. 57.

<sup>22</sup> З історії Дев’ятини: <http://koukyu.ca/html/deviatyna.html> (27.02.2010)

<sup>23</sup> Ліський Б. З приводу 80-річного ювілею з дня заснування “Руської читальні товариства Просвіта” у Прняворі / Б. Ліський // Нова думка, 1989. листопад.

<sup>24</sup> Греко-католицька церква у Боснії // Нива, 1912, 15 лютого.

<sup>25</sup> Руслан. 1910, 6 вересня.

<sup>26</sup> Мизь Р. Українські священики на території колишньої Югославії / Р. Мизь // Наша газета. Загреб. 2009. 30 грудня.

<sup>27</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 33.

до Сараєво, то “[...] русини прийняли мої візити у них дуже зимно, а в коротці вручили мені повідомлене, що мого приїзду і уряду зависимого від латинських єпископів не приймають до відомости. На мою Службу Божу ніколи з засади не приходили”<sup>28</sup> – писав Й.Жук А.Шептицькому. До цього варто додати, що українська громада у Сараєво навіть звернулася з пропам’ятним листом до Папи Римського, де висловила рішучий протест проти підпорядкування “[...] босанських русинів, котрих є там поперх 6000 під власть римо-католицького сараєвського архієпископа Штадлера”<sup>29</sup>. Попри те, Й.Жук організував парохію у Сараєво, до якої входили околиці боснійської столиці і разом з ними тут, станом на 1910 р., було 1434 греко-католики. Він також заснував парохії у селах Завідовіч та Козарац<sup>30</sup>. Станом на 1912 р. у Боснії та Герцеговині було 6 греко-католицьких парохій. У 1914 р. О.Базюк заснував парохію у Бая Луці, з центром у с.Козарац, яка завершила організаційну структуру греко-католицької церкви у Боснії та Герцеговині напередодні Першої світової війни<sup>31</sup>. Ця парохія, за кількістю поселень, які до неї належали, була найбільшою з усіх греко-католицьких парохій у Боснії. Окрім Бая Луки, до неї входили села Козарац, Буковац, Яблан, Іванська, Церовляни, Бакінці, Обсечко. При цьому, відстань від Бая Луки до Бакінців складала 20 км, а до Церовлян аж 46 км. Такі відстані був змушений долати парох, щоб обслуговувати вірних<sup>32</sup>.

Організаційна розбудова греко-католицької церкви у Боснії та Герцеговині вимагала творення відповідної інфраструктури. Перша греко-католицька церква у цьому краї була збудована, за фінансової підтримки А.Шептицького, впродовж 1901-1903 рр. у с. Деветіна<sup>33</sup>. У 1907 р. започатковано будівництво церкви і монастиря у Камениці, які 1909 р. посвятив галицький митрополит<sup>34</sup>. Доречі, А.Шептицький майже постійно підтримував монахів-студитів фінансово. У серпні 1909 р. він переказав їм 1200 крон<sup>35</sup>, а у квітні 1910 р. – 2000 крон<sup>36</sup>.

Однак, найбільше до церковної розбудови спричинився генеральний вікарій Й.Жук. У 1910 р. він розпочав будівництво церкви у Бая Луці, оскільки на його переконання “[...] тут є центр усіх колоній і чим раз більше сходяться сюди наші люди”<sup>37</sup>. А.Жук також ініціював активну пропагандистську кампанію по

<sup>28</sup> Там само. С. 17 зв. –18.

<sup>29</sup> Діло. 1910. 24 жовтня.

<sup>30</sup> Греко-католицька церква у Боснії // Нива, 1912, 15 лютого.

<sup>31</sup> NATIONAL UKRAINIAN FESTIVAL 2009 – Geelong Victoria Australia: [http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL\\_UKRAINIAN\\_FESTIVAL.html](http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL_UKRAINIAN_FESTIVAL.html) (04.05.2010)

<sup>32</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1917. грудень.

<sup>33</sup> Руслан. 1910. 19 лютого.

<sup>34</sup> Мизь Р. Архітектура наших церков: [http://koukyu.ca/html/the\\_architecture\\_of\\_our\\_church.html](http://koukyu.ca/html/the_architecture_of_our_church.html) (24.04.2010)

<sup>35</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 94, с. 27.

<sup>36</sup> Там само. Спр. 93, с. 3.

<sup>37</sup> Там само. Спр. 158, с. 18.

збору коштів в Галичині для будівництва церков у Боснії. З цією метою він розмістив у галицькій пресі відповідні звернення із закликом до пожертв. В одному з них відзначалося: “Для ратованя наших емігрантів від затраченя віри, обряду і народности треба конче збудувати в кожній колонії церков – зглядно каплицю, щоби тим способом сотворити наново осередок релігійного і національного життя, бо нарід лиш тоді опирається підшептам і покусам, коли має у себе свою церков, або бодай капличку”<sup>38</sup>. Більше того, він мав намір здійснити поїздку до США і “[...] від липня до кінця жовтня [...] об’їхати Америку і зібрати трохи грошей”<sup>39</sup>. Він також висунув ідею організації релігійного фонду. “Правительство згодилося в засаді на мій проект, то значить стягане певного проценту від податків плачених через русинів. Податок той був би дуже мінімальний, але приносив би сталий річний дохід, котрим хотівбим амортизувати евентуальну позичку на забудову церков (каплиць), домів парохіяльних і може ще креовати хоч одну парохію”<sup>40</sup> – вказується у документах. А.Жук також звернувся до А.Шептицького з проханням зарахувати на навчання у Львівській семінарії уродженця Боснії Мірка Боїча. “Він скінчив в Римі філософію, здав ліценціат, а відтак був на першому році теології в Загребі. Архієпископ Штадлер дуже бажає, щоби він був священником в Боснії і в тій цілі навчився добре поруски. З огляду на те, що з Галичини тяжко о священників, для того було б се для нашої місії великим добродійством”<sup>41</sup> – вказується у листі. Інша справа, що до реалізації окремих задумів генерального вікарія так і не дійшло. Тим не менше, вони мали позитивний вплив. У 1912 р. започатковано будівництво церков у м.Прняворі та у с.Козарац, а також каплиць в селах Пастирів та Яблан. Цікаво, що фундамент церкви Преображення Господнього у м.Прняворі посвятив Й.Жук, а його асистентом був Н.Будка, котрий власне у цей час отримав повідомлення про номінацію на єпископа для українців Канади<sup>42</sup>. У 1914 р. збудовано церкву у с.Лішня<sup>43</sup>.

Розбудова церковної інфраструктури у Боснії та Герцеговині, поза всяким сумнівом, мала важливе значення, однак для налагодження повноцінного душпастирства ще більшою проблемою був людський чинник.

Як вже вказувалося, впродовж 1900–1908 рр. на українських поселеннях у Боснії та Герцеговині душпастирював лише один світський священник А.Сегеді. Певні місійні завдання, з травня 1908 р. виконували також отці-студити із с.Камениці Йосафат Ковальчук та Іларіон Деншук., яким Крайове управління Боснії надало щорічну субвенцію у 600 крон кожному<sup>44</sup>. Однак вони, згідно з

<sup>38</sup> Вєстникъ Перемыской епархіи, 1912, 18 цвѣтня.

<sup>39</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр.158, с. 40.

<sup>40</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 22.

<sup>41</sup> Там само. С. 32 зв.

<sup>42</sup> [http://koukyu.ca/html/one\\_village-two\\_saints.html](http://koukyu.ca/html/one_village-two_saints.html) (18.07.2010)

<sup>43</sup> З історії Дев’ятини: [http://koukyu.ca/html/the\\_architecture\\_of\\_our\\_church.html](http://koukyu.ca/html/the_architecture_of_our_church.html) (24.04.2010)

<sup>44</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 93, с. 2.

розпорядженням А.Шептицького, не мали права покидати Студитську лавру і тільки там відправляли богослужіння. В часі відвідин Боснії, у серпні 1908 р., Митрополит Андрей дозволив студитам відправляти релігійні практики безпосередньо на українських поселеннях. З цього часу вони обслуговували села Стару Дуброву, Деветину, Обсечко і Каменицю. “Богослужене було кожної неділі на іншій кольонії. Отці ходили розуміється піхотою, ще й несли з собою всю утвар церковну і потрібні богослужбні книги. На Козіглаві (Нова Дуброва) правили отці під дубом, а стіл місто престола виносили самі, з хати найближшого сусіда”<sup>45</sup> – писав Леонтій Куницький. В часі місій мали місце різного роду непорозуміння з римо-католицькими священиками. Про одне з них доповідав А.Шептицькому І.Деншук. “Через два рази в неділю булиємо зі службою Божою на Девя’тині. Один раз дозволив латинський священик відправити Службу Божу в церкві, а на другий раз не хотів жодним правом дозволити, аж ледве ледве впросили тільки читану Службу Божу. На Дуброві оден раз булиємо і то службу Божу співалиємо під Хрестом”<sup>46</sup> – вказується у листі.

Місійна праця отців-студитів справляла певний позитивний вплив на релігійне життя української громади в Боснії, однак кардинально змінити ситуацію вона не могла. За таких обставин, не маючи можливості повною мірою заспокоїти свої релігійні потреби, українські поселенці могли стати легкою поживою для Сербської православної церкви. З цього приводу ректор Греко-католицької духовної семінарії у Загребі Діонісій Няраді у листі до митрополита Андрея писав: “Пропаганда з Сербії є дуже велика, так що і для римо-католиків дуже прикро, а наші – еслі не прийде скоро поміч, всі загинуть не лише національно, але і для церкви католицької”<sup>47</sup>. Цю думку підтверджував і Й.Жук вказуючи, що “[...] кольонії положені на лінії Бая Лука – Доберлін (около 1500 душ) грозять переходом на схизму, коли не дістануть священика”<sup>48</sup>. Більше того, у 1910 р. сербський депутат Крайового собору у Сараєво вимагав “[...] віддалити від села, через волю народу, поселених галичан”<sup>49</sup>. Така ситуація викликала занепокоєння не тільки з боку А.Шептицького, але й навіть сараєвського архієпископа Й.Штадлера. Останній, ще у 1908 р. підняв клопотання перед міністром фінансів Австро-Угорщини І.Буріаном про виділення коштів для утримання апостольського візитатора (з капеланом) у Сараєво та 3 греко-католицьких священиків на українських поселеннях<sup>50</sup>. Як наслідок, у листопаді 1909 р. у Боснію прибув перший світський священик з Галичини Фелікс (Щасний) Щурко, котрий очолив парохію у Прняворі<sup>51</sup>. У вересні 1910 р. зі Львова до Сараєво переїхав

<sup>45</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива. 1918. май.

<sup>46</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 94, с. 6–6 зв.

<sup>47</sup> Там само. Спр. 92, с. 22 зв.

<sup>48</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 18.

<sup>49</sup> Лиський Б. Українці у Боснії та Герцеговині // Гомін України. Торонто, 1998.

<sup>50</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 92, с. 22.

<sup>51</sup> Греко-католицька церква в Боснії // Нива. 1912. 15 лютого.

Й.Жук. Згодом, яку уже вказувалося, у Боснію прибули галицькі священники Ю.Колодій, М.Кіндій і Г.Біляк, котрі очолили парохії, відповідно у селах Деветіна, Козарац, Стара Дуброва. Вказані душпастирі були вихованцями Й.Жука в часі його ректорства у Генеральній греко-католицькій духовній семінарії у Львові, а Г.Біляк навіть очолював у ній читальню імені Маркіяна Шашкевича. Їм належало розв'язати цілий ряд проблем, що накопичилися за останнє десятиріччя.

Священик Ю.Колодій очолив парохію в Деветіні у травні 1911 р., після ієромонаха А.Абрагамовича і перебував тут до 1923 р. Йому вдалося повернути українцям парохіальну земельну ділянку, яку у свій час захопили римо-католики. З цією метою він навіть звертався до відомого українського політика і депутата Австрійського парламенту Миколи Василька, а той, у свою чергу, просив заступництва у міністра фінансів Австро-Угорщини Леона Білінського<sup>52</sup>. “Треба було ще гроша на церковну утвар. Тоді уложив о.Колодій гарну відозву до католиків-німців у Австрії і ся відозва принесла о.Колодію 6500 крон. На руки о. мітрата Жука прислала була архікнягиня Стефанія для парохії в Деветіні гарний, новий фелон”<sup>53</sup> – вказується у літературі. Під керівництвом Ю.Колодія збудовано церкву у с.Гайова, котрий безкоштовно надав для неї усю деревину із власного ліса. Її план, розробив один із небагатьох заможних українських господарів у Боснії, уроженець Рогатинщини Гриць Курман. Він також подарував цій церкві власної роботи кивот. “Я був у сій церквиці. Вона лежить в лісі і йдеся до неї лісовою дорогою. Положене її прегарне. Се овоч жертвенности пароха і селянина”<sup>54</sup> – писав Л.Куницький. Цікаво, що Ю.Колодій започаткував Хроніку Деветінської парохії, яка є неоціненним джерелом для дослідження української імміграції у Боснії та Герцеговині<sup>55</sup>. Вперше її увів у науковий обіг боснійський українець, відомий поет Павло Головчук<sup>56</sup>.

Священик М.Кіндій перейняв парохію у с.Козарац від Й.Жука. Він, довершив будівництво парохіальної церкви, а також каплиць в селах Пастирів та Яблан. За власні кошти М.Кіндій купив 10 моргів поля для утримання душпастиря. “Крім цієї будівничої діяльності о.Кіндій мав неабиякі труднощі з провокативними виступами під гаслом “повороту до прадідівської віри” тобто незєдиненого православія. Але, цю спокусу вірні козарацької парафії стійко витримали і парафія лишилася у єдності, бо відступило лише три родини”<sup>57</sup> – відзначено у “Хроніці” козарацькох парохії.

<sup>52</sup> З історії Дев'ятини: <http://koukyu.ca/html/deviatyna.html> (27.02.2010)

<sup>53</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. цвітень. – С. 117.

<sup>54</sup> Там само.

<sup>55</sup> Головчук П. Українська греко-католицька парохія в с.Дев'ятина (Боснія). До 100-річчя: [http://koukyu.ca/html/body\\_100\\_years\\_of\\_devetina.htm](http://koukyu.ca/html/body_100_years_of_devetina.htm) (24.04.2010)

<sup>56</sup> Зимомря М. Жмуток, окреслений любов'ю до України, або поринання в добромисність // Павло Головчук. Корінням з України. Париж – Львів – Цвікау, 2000. – С. 4–8.

<sup>57</sup> <http://www.koukyu.ca/html/kozarac.html> (26.02.2010)



У серпні 1912 р. М.Кіндій перейшов на парохію у Пнряворі, оскільки місцевий парох Ф.Щурко “[..] вніс поданє до фельдвікариату о посаду військового капелана”<sup>58</sup>.

Після відходу М.Кіндія козарацьку парохію аж до початку Першої світової війни очолював Еміліян Ковч, колишній парох у м.Підволочиська Скалатського повіту. “Отець Еміліян мав прекрасний дар проповідувати Боже Слово. Він умів потішати, розвеселити й навернути майже кожну душу до Бога. Про Всевишнього і про Пресвяту Богородицю він так ревно говорив, що люди з жалю й радості плакали”<sup>59</sup> – вказується у документах.

Впродовж двох літніх місяців 1912 р. помічником Е.Ковча був Н.Будка<sup>60</sup>. Цікаво, що Папа Римський Іван Павлом II у червні 2001 р. оголосив обох священників блаженними.

Священик Г.Біляк, до переїзду в Боснію, був сотрудником парохії у с.Рудно поблизу Львова. У жовтні 1912 р. він очолив парохію у Старій Дуброві. Під його керівництвом збудовано тут церкву і цілий ряд парохіяльних будівель. До будівництва церкви він зумів залучити кошти із різних джерел, а саме: “Квеста парохії і по Боснії і Герцеговині принесла 1000 К. За старанням о.М.Жука дістав о.Біляк в 1914 р. від влади, яко підмогу на будову церкви 250 К. В слідуєчїм році дала влада безпроцентову позичку 3000 К., а ріжні католицькі товариства в Австрії прислали датки около 100 К. [...] Прихїд з церковного склепу, заложеного і веденого самим о.Біляком, дав за пів року чистого доходу на церков 2800 К.”<sup>61</sup> – вказується у літературі. Г.Біляк також зумів повернути українцям земельні надїли, які були захоплені поляками<sup>62</sup>.

Після приїзду в Боснію галицьких священників місїйна праця монахів-студитів, згідно з розпорядженням Й.Жука, була звужена до рівня сіл Камениця і Обсєчко. Тим не менше, Студитська лавра у Камениці продовжувала відігравати роль центру релігійного життя українців греко-католиків у Боснії та Герцеговині. У травні 1912 р. тут розпочав свій новїціат майбутній Екзарх для католиків Росії Леонїд Фьодоров. У лютому 1913 р. він прийняв тут схиму, прибравши монаше ім’я Леонтїй<sup>63</sup>.

У березні 1913 р. приїхав до монастиря на новїціат брат митрополита Андрєя Казимир Шептицький (чернече ім’я - Климентїй), де він перебував до кінця року<sup>64</sup>. “В часї свойого побуту вибудував Брат Климентїй своїм коштом

<sup>58</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 38.

<sup>59</sup> Мученики – джерело чудотворної сили. Львів, 2001. С. 61.

<sup>60</sup> Єпископ для українців, католиків грецького обряду, в Канаді, Преосвящений Никита Будка // Емігрант, 1913, січень.

<sup>61</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. червень–липень.

<sup>62</sup> Там само.

<sup>63</sup> Мученики – джерело чудотворної сили. С. 22.

<sup>64</sup> [http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/apost\\_slowo/sw\\_bilczewski\\_5.htm](http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/apost_slowo/sw_bilczewski_5.htm) (24.02.2010)

одноповерховий мурований дім, вартости 20 тис. крон, млин бензиновий, шопу і пивницю. Бракови води має запобічи цистерна на кошт Брата Климентія – в висоті 4 500 крон”<sup>65</sup> – вказується у літературі.

У січні 1914 р. у Камениці сталася пожежа, в результаті якої згоріли церква і монастир. З церковного майна вдалося врятувати іконостас, кивот, ризи і запрестольний образ<sup>66</sup>.

З початком Першої світової війни частина монахів була мобілізована в армію, рашта заходилася відбудовувати знищену пожежою Студитську лавру, втрата якої завдала непоправної шкоди релігійному життю українців у Боснії та Герцеговині.

Греко-католицьке духовенство у розглядуваному краї докладало значних зусиль для організації культурно-просвітньої роботи серед переселенців. Піонером у цій галузі був Й.Гродський, котрого справедливо називали “апостолом босанських русинів”<sup>67</sup>. У 1907 р. він заснував бібліотеки у с.Кмениця та у м.Прняворі. “Від Товариства “Просвіта”, “Шевченка”, “Педагогічного” – від редакції “Діла” і “Нар. Слова” – і від оо.Василіян в Жовкві випросив Брат Йосиф дуже много книжок до читаня – які усі вислав нашим людям у Боснії”<sup>68</sup> – вказувала преса. Й.Гродський також звернувся до галицької інтелігенції із закликом “[...] не марнувати прочитаних часописей, а відсилати їх до Босни, де вони відслужать свою службу”<sup>69</sup>. Подвижницька праця Й.Гродського стала прикладом для інших священослужителів. У 1909 р., за ініціативою Ф.Щурка, у м.Прняворі відбулися установчі збори “Руської читальні товариства Просвіта”, яку він очолив<sup>70</sup>. Дозвіл на її діяльність дала Крайова влада у Сараєво 20 жовтня 1909 р.<sup>71</sup> Тоді ж було затверджено статут товариства, який місти 49 статей. Згідно з ним, місцем осідку “Просвіти” визначено м.Прнявор, а діловою мовою у ньому мала бути руська (українська) мова. Товариство мало на меті: національно-патріотичне виховання членів шляхом читання книг і газет, організацію курсів грамоти рідною мовою, ознайомлення з національною історією, літературою і мистецтвом, організацію різноманітних курсів з господарювання і ремісництва, плекання народних та релігійних традицій і народної творчості, організацію вистав, нагляд за моральним вихованням молоді, боротьбу з пияцтвом, гімнастичні вправи, організацію взаємодопомоги<sup>72</sup>. Прняворська “Просвіта” користувалася значною популярністю серед переселенців і станом на 1914 р. засновано її філії у більшості еміграційних осередків. Поза всяким сумнівом, вона справила значний вплив на збереження національної самобутності українців.

<sup>65</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. май.

<sup>66</sup> ЦДДА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 94, с. 107.

<sup>67</sup> Руслан. 1910. 27 лютого.

<sup>68</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. серпень–вересень.

<sup>69</sup> Листи з чужини // Емігрант. 1913. марець.

<sup>70</sup> Руслан. 1910. 19 лютого.

<sup>71</sup> 100 років “Просвіти” на Балканах // Громада (Будапешт). 2007, листопад–грудень.

<sup>72</sup> Там само.

Важливою проблемою на українських поселеннях у Боснії та Герцеговині, що вимагала нагального вирішення, була школа із рідною мовою навчання. “[...] коли б в Босні найшовся який наш чоловік, сяк так спосібний учити діти приватно (бо по оселях шкіл нема), то люди дуже радо посилали б своїх дітей до школи... Одначе і тим до сего часу Босна тішитися не може”<sup>73</sup> – писав Й.Гродський. На це звертав увагу Д.Няраді у листі до А.Шептицького, у якому відзначав, що “[...] русини ідуть до сербської школи і зіставають і вони і родителі схизматиками”<sup>74</sup>. виправити ситуацію намагалися монахи-студити, які 1909 р. організували навчання дітей у с.Камениці. До цієї школи ходило 30 учнів і їх навчав щоденно по 2 години, ієромонах А.Абрагамович<sup>75</sup>. Таку ж школу студити заснували і у с.Деветіна. Початок Першої світової війни перешкодив навчанню у цих школах, яке відновлено 1916 р.<sup>76</sup> Певні кроки для організації українського шкільництва вчинив також і Й.Жук. Він “роздобув” у Відні 150 букварів, які розповсюджено по усіх українських поселеннях<sup>77</sup>. Своєю чергою О.Базюк, у державній школі Баня Луки навчав українських дітей катехизму. У іншому випадку дружина деветінського пароха Ю.Колодія вела у с.Деветіні “курс анальфabetів”, на який О.Базюк щомісячно жертвував 10 крон. Сам Ю.Колодій щотижня мусів долати відстань у 9 км. від Деветіни до с.Потучани “на науку релігії”<sup>78</sup>. Однак, усі ці заходи були радше винятками, а не правилами і як наслідок, до початку Першої світової війни повноцінного українського шкільництва у Боснії та Герцеговині не існувало.

Греко-католицьке духовенство докладало значних зусиль для налагодження господарсько-економічного життя українців у Боснії. Згідно з деякими інформаціями, вже у 1902 р. у с.Камениці існував кооператив “Греко-католицька щаднича каса”<sup>79</sup>. Тут також, доволі успішно розвивалася винарня, якою опікувалися монахи-студити. Для роботи на винограднику вони працевлаштували селян із навколишніх поселень, що було для них значною допомогою. “Та ми, отченьку – розповідала стара жінка Й.Гродському – ми листя букове сікли і варили, гичку з картоплів їли, і коли би не та робота на горі, то певно були б ми з голоду згинули”<sup>80</sup>. Із врожаю 1909 р. монахи виробили 6500 літрів вина<sup>81</sup>. Успіхи отців-студитів так заохотили Й.Жука, що він “[...] вирішив спровадити для монахів у Камениці парову машину вартістю 12 тис. крон, яка має служити до млина”<sup>82</sup> – вказується у документах. У жовтні 1911 р. Й. Жук запросив у

<sup>73</sup> Гродський Й. Положене Русинів у Босні. С. 54.

<sup>74</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 92, с. 37.

<sup>75</sup> Там само. Спр. 94, с. 36.

<sup>76</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. май.

<sup>77</sup> Г. М-й (Микитей). Сучасна Югославія // Український прапор (Відень). 1920, 8 марта.

<sup>78</sup> Куницький Л. Над Босною // Нива, 1918. цвітень.

<sup>79</sup> Ляхович М. По мойй Боснії ... : [http://koukyu.ca/html/my\\_bosnia.html](http://koukyu.ca/html/my_bosnia.html) (18.07.2010)

<sup>80</sup> Гродський Й. Положене Русинів у Босні. С. 45.

<sup>81</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 94, с. 30.

<sup>82</sup> Там само. С. 53.

Боснію відомого галицького кооператора Олександра Гарасевича, але його оцінка економічних перспектив українців виявилася доволі невтішною. З цього приводу Й.Жук писав А.Шептицькому: “Вигляди на економічне піднесення наших переселенців не такі сьвітлі, як я собі представляв, але помимо того много можна зробити і буду старатись, щоби се тягнути, бо тут велика нужда”<sup>83</sup>. Попри всі негаразди, 1911 р. у м.Прняворі, за ініціативою місцевого пароха М.Кіндія, засновано другу “Греко-католицьку щадничу касу”, яка згодом володіла капіталом у 4 млн. крон<sup>84</sup>.

Загалом греко-католицьке духовенство, попри складні обставини пасторальної діяльності, внесло значний вклад у організацію релігійного життя українців Боснії та Герцеговини. Ним закладено основи функціонування рідного шкільництва та громадського життя переселенців. Його подвижницька праця значною мірою сприяла збереженню національної самобутності українців на Балканах.

## **THE PATERNALISM OF GREEK-CATHOLIC CLERGY OVER UKRAINIAN EMIGRATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (THE END OF 19 – THE BEGINNING OF 20 centuries)**

Stepan KACHARABA

The Ivan Franko National University of Lviv,  
the Chair of Temporary and Modern History

Greek Catholic clergy played significant part in the organizing of Ukrainian religious life in Bosnia and Herzegovina. They built up church structure and set the foundation of schooling and public life of settlers. Their selfless work helped to save national self-identity of Ukrainians in Balkan Peninsula.

*Key words:* Bosnia and Herzegovina, the Ukrainian, emigration, clergy, school.

<sup>83</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 32 зв.

<sup>84</sup> Г. М-й (Микитей). Сучасна Югославія // Український прапор (Відень). 1920, 8 марта.

**ДУШПАСТЫРСКАЯ ОПЕКА ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ  
НАД УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИЕЙ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ  
(КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX вв.)**

Степан КАЧАРАБА

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,  
кафедра новой и новейшей истории зарубежных стран

Греко-католическое духовенство внесло значительный вклад в организацию религиозной жизни украинцев Боснии и Герцеговины. Им развито церковную инфраструктуру, заложено основы функционирования национальной школы и общественной жизни переселенцев. Его самоотверженный труд в значительной мере способствовал сохранению национальной самобытности украинцев на Балканах.

*Ключевые слова:* Босния и Герцеговина, украинцы, эмиграция, духовенство, школа.